

Voorbij goed en kwaad

NIETZSCHE-BIBLIOTHEEK

De geboorte van de tragedie
Oneigentijdse beschouwingen
Menselijk, al te menselijk
Morgenrood
De vrolijke wetenschap
Voorbij goed en kwaad
De genealogie van de moraal
Het geval Wagner/Nietzsche contra Wagner
Afgodenschatering
De antichrist
Ecce homo

Friedrich Nietzsche

Voorbij goed en kwaad

Voorspel tot een filosofie van de toekomst

Vertaald door Thomas Graftdijk
Herzien door Paul Beers
Geannoteerd en van een nawoord voorzien
door Hans Driessen

Uitgeverij De Arbeiderspers · Amsterdam · Antwerpen

Eerste druk (geb.) maart 1999

Tweede druk (ing.) juni 2004

Derde druk maart 2006

Copyright Nederlandse vertaling © 1979, 1999 erven Thomas Grafdijk/

Paul Beers/bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Copyright nawoord en noten © 1999 Hans Driessen

Oorspronkelijke titel: *Jenseits von Gut und Böse*, 1886

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.

Omslag: Wim Mol

ISBN 90 295 3691 8/NUR 730

www.arbeiderspers.nl

Inhoud

Woord vooraf 7

Eerste hoofdstuk
Over de vooroordelen van de filosofen 11

Tweede hoofdstuk
De vrije geest 33

Derde hoofdstuk
De godsdienstige natuur 54

Vierde hoofdstuk
Spreuken en tussenspelen 71

Vijfde hoofdstuk
Over de natuurlijke historie van de moraal 87

Zesde hoofdstuk
Wij geleerden 109

Zevende hoofdstuk
Onze deugden 128

Achtste hoofdstuk
Volken en vaderlanden 153

Negende hoofdstuk
Wat is voornaam? 177

Uit hoge bergen
Nazang 209

Noten 212

Verantwoording 218

Nawoord 219

Woord vooraf

Aangenomen dat de waarheid een vrouw is – , wel? is de verdenking dan niet gegrond dat de filosofen, voorzover zij dogmatici waren, geen van allen veel verstand van vrouwen hadden? dat de akelige ernst, de lompe opdringerigheid waarmee zij tot dusverre de waarheid benaderd hebben, onhandige en ongepaste middelen waren om uitgerekend een vrouwspersoon voor zich te winnen? Zeker is dat zij zich niet heeft laten winnen: – en alle dogmatiek staat er vandaag bedroefd en moedeloos bij. *Als* zij tenminste nog staat! Want er zijn spotvogels die beweren dat zij gevallen is, dat de hele dogmatiek op haar achterste en zelfs op sterven ligt. In ernst gesproken, er is goede reden te hopen dat het dogmatiseren in de filosofie, hoe plechtig het zich ook het air van een laatste, definitieve geldigheid heeft aangemeten, misschien toch niet méér is geweest dan een veredelde dilettantistische flauwiteit; en de tijd is wellicht zeer nabij waarop men telkens weer zal begrijpen *wat* eigenlijk al volstond om als hoeksteen te dienen voor de verheven en categorische filosofenbouwwerken die de dogmatici tot dusverre hebben opgetrokken, – een of ander populair bijgeloof uit onheuglijke tijden (zoals het bijgeloof aan de ziel, dat als bijgeloof aan subject en Ik ook tegenwoordig nog onheil sticht), een of ander woordenspel misschien, een verleiding die van de grammatica uitgaat of een roekeloze generalisering van zeer beperkte, persoonlijke, zeer menselijk-al-te-menselijke feiten. De dogmatische filosofie was hopelijk slechts een belofte die millennia heeft omspannen: zoals in nog vroeger tijden de astrologie dat was, waaraan wellicht meer werk, geld, scherpzinnigheid, geduld is besteed dan aan enige werkelijke wetenschap tot dusver: – in Azië en Egypte dankt men aan haar en haar ‘bovenaardse’ pretenties de grootse architectonische stijl. Het schijnt dat alle grote dingen,

vóór zij zich met eeuwige eisen in het hart van de mensheid kunnen griffen, als monsterlijke, angstaanjagende karikaturen over de aarde moeten wandelen: de dogmatische filosofie was zo'n karikatuur, bijvoorbeeld de Vedanta-leer in Azië of het platonisme in Europa. Laten wij haar niet ondankbaar zijn, al moet stellig worden erkend dat de ergste, hardnekkigste en gevaarlijkste van alle dwalingen tot nu toe een dwaling van een dogmaticus is geweest, namelijk Plato's bedenksel van de zuivere geest en het goede als zodanig. Maar nu die dwaling overwonnen is, nu Europa van deze nachtmerrie herademt en altegenwoordig een gezondere – slaap kan genieten, zijn wij, *wier taak juist het wakker-zijn is*, de erfgenamen van alle kracht die door de strijd tegen deze dwaling is aangeweekt. Het was weliswaar de waarheid op haar kop gezet en een verloochening van het *perspectivische*, de grondvoorwaarde voor al het leven, om zo over de geest en het goede te praten als Plato deed; als arts kan men zelfs de vraag stellen: 'hoe komt de schoonste spruit van de Oudheid, Plato, aan een dergelijke ziekte? heeft de boosaardige¹ Socrates hem dan toch bedorven? zou Socrates dan toch de bederver van de jeugd zijn geweest? en zijn scheerlingbeker verdiend hebben?' – Maar de strijd tegen Plato, of, om het simpeler en voor 'het volk' te formuleren, de strijd tegen de druk die de christelijke kerk duizenden jaren heeft uitgeoefend – want christendom is platonisme voor 'het volk' – heeft in Europa een magnifieke spanning van de geest gecreëerd zoals deze op aarde nog niet bestond: met een zo strak gespannen boog kan men nu naar de verste doelen schieten. Natuurlijk, de Europese mens ervaart deze spanning als een noodsituatie; en reeds twee keer is in grote stijl getracht de boog te ontspannen, één keer door middel van het jezuïtisme, de tweede keer door middel van de democratische Verlichting: – die met behulp van de persvrijheid en het krantenlezen inderdaad heeft mogen bewerkstelligen dat de geest zichzelf niet zo licht meer als 'nood' zal ervaren! (De Duitsers hebben het buskruid uitgevonden – alle respect! maar ze hebben het weer vereffend – ze vonden de pers uit.) Maar wij, die niet jezuïtisch of democratisch of zelfs Duits genoeg zijn, wij

goede Europeanen en vrije, *zeer* vrije geesten – wij voelen haar nog, heel die nood van de geest en heel de spanning van zijn boog! En wellicht ook de pijl, de taak, wie weet? – het *doel*...

Sils-Maria, Oberengadin, juni 1885

Eerste hoofdstuk

Over de vooroordelen van de filosofen

I

De wil tot waarheid, die ons nog tot vele waagstukken zal verleiden, die vermaarde waarheidsliefde waarover alle filosofen tot dusverre met eerbied hebben gesproken: wat een vragen heeft deze wil tot waarheid ons reeds voorgelegd! Wat een wonderlijke, lastige, problematische vragen! Een lange geschiedenis is dat al, – en toch lijkt zij nog maar nauwelijks begonnen. Is het een wonder dat we eindelijk eens wantrouwend worden, het geduld verliezen, ons ongeduldig afwenden? Dat *wij* van deze sfinx leren ook zelf vragen te stellen? *Wie* is het eigenlijk die ons hier vragen stelt? *Wat* in ons wil eigenlijk ‘waarheid’? – Inderdaad, we bleven lang treuzelen voor de vraag naar de oorzaak van deze wil, – tot we ten slotte volkomen stil bleven staan voor een nog veel fundamenteler vraag. We vroegen naar de *waarde* van deze wil. Gesteld dat we waarheid willen: *waarom niet liever* onwaarheid? En onzekerheid? Zelfs onwetendheid? – Het probleem van de waarde der waarheid posteerde zich voor ons – of waren wij het die ons voor het probleem posteerden? Wie van ons is hier Oedipus? Wie sfinx? Het is een rendez-vous, schijnt het, van vragen en vraagtekens. – En wil men wel geloven dat het ons ten slotte voorkomt alsof het probleem tot nu toe nooit gesteld is, – alsof wij het voor het eerst gezien, in ogenschouw genomen, *aangedurfd* hebben? Want er zit een risico aan vast en misschien is er geen groter.

2

‘Hoe zou iets uit zijn tegenstelling *kunnen* ontstaan? Bijvoorbeeld de waarheid uit de dwaling? Of de wil tot waarheid uit de wil tot misleiding? Of de onbaatzuchtige handeling uit het eigenbelang? Of het zuivere, zonachtige schouwen van de wijze uit de begerig-

heid? Zo'n ontstaan is onmogelijk; wie daarover mijmert is een dwaas of erger nog; de dingen van hoogste waarde moeten een andere, *eigen* oorsprong hebben, – uit deze vergankelijke, verleidelijke, misleidende, onbeduidende wereld, uit deze warboel van wanen en begeerten kan men ze niet afleiden! In de schoot van het Zijn, in het onvergankelijke, in de verborgen God, in het ding-op-zichzelf – *daarin* moet hun grond liggen en nergens anders!' – Uit dit soort redeneringen bestaat het typische vooroordeel waaraan men de metafysici van alle tijden kan herkennen; waardeschattingen van dit soort vormen de achtergrond van al hun logische procedures; vanuit dit 'geloof' zoeken ze naar hun 'kennis', naar iets wat ten slotte plechtig 'de waarheid' wordt gedoopt. Het fundamentele geloof van de metafysici is *het geloof aan de tegenstellingen der waarden*. Ook de voorzichtigsten onder hen zijn nooit op het idee gekomen om hier op de drempel reeds te aarzelen, waar dat evenwel het noodzakelijkst was geweest: zelfs al hadden ze nog zoveel lof voor het 'de omnibus dubitandum'.² Men mag zich namelijk afvragen, ten eerste of er eigenlijk wel tegenstellingen bestaan, en ten tweede of die populaire waardeschattingen en waardetegenstellingen waarop de metafysici hun stempel hebben gedrukt, misschien niet alleen maar evaluaties van de voorgrond zijn, voorlopige perspectieven, misschien zelfs perspectieven uit één hoek, van onderaf misschien, kikvorspectieven als het ware, om een term te gebruiken die onder kunst schilders gangbaar is? Ondanks alle waarde die het ware, waarachtige, onbaatzuchtige mag hebben is het niet uitgesloten dat de schijn, de wil tot misleiding, het eigenbelang en de begeerte een hogere principiële waarde voor het leven moet worden toegekend. Het is zelfs niet onmogelijk dat de waarde van die goede en gewaardeerde dingen juist *hierin* bestaat dat zij met die slechte, schijnbaar tegengestelde dingen op een pijnlijke manier verwant, verbonden, verstrengeld en misschien zelfs identiek zijn. Misschien! – Maar wie zou zich om zulke gevaarlijke misschien's druk willen maken! Daartoe moeten we de geboorte van een nieuw geslacht van filosofen afwachten, met in elk geval een andere, te-

gengestelde smaak en voorliefde, – filosofen van het gevaarlijke ‘misschien’ in de ruimste zin. – En, in alle ernst: ik zie zulke nieuwe filosofen het toneel betreden.

3

Nu ik de filosofen lang genoeg tussen de regels gelezen en op de vingers gekeken heb, zeg ik tegen mezelf: men moet het bewuste denken grotendeels aan de werkzaamheid van het instinct toerekenen, zelfs als het om filosofisch denken gaat; men moet hier omschakelen, zoals men ook inzake de erfelijkheid en het ‘aangeborene’ heeft omgeschakeld. Evenmin als de daad van de geboorte relevant is voor het proces en de continuïteit van de overerving, is ‘bewustzijn’ in een beslissende zin aan het instinctieve *tegengesteld*, – het meeste bewuste denken van een filosoof wordt in het verborgene door zijn instincten geleid en in bepaalde banen gedwongen. Ook achter de logica en haar schijnbaar autonome bewegingen staan waardeschattingen, of duidelijker gezegd, fysiologische vereisten voor de instandhouding van een bepaald soort leven. Bijvoorbeeld dat het bepaalde meer waard zou zijn dan het onbepaalde, de schijn minder waard dan de ‘waarheid’: dergelijke schattingen kunnen, ondanks hun belangrijkheid als richtsnoer voor *ons*, toch nooit méér zijn dan evaluaties van de voorgrond, een bepaalde vorm van niaiserie,³ die voor de instandhouding van wezens als wij misschien nodig is. Want gesteld dat de mens nu eens niet de ‘maat der dingen’ is...

4

De onwaarheid van een oordeel is voor ons nog geen argument tegen een oordeel; hier klinkt onze nieuwe taal wellicht het vreemdst. De kwestie is in hoeverre het oordeel levensbevorderend, levensbehoudend, soortbehoudend en misschien zelfs soorttelend is; en we zijn uit principe geneigd te beweren dat we de meest onware oordelen (waartoe de synthetische oordelen a priori behoren) het slechtst kunnen missen, dat de mens zonder logische ficties te laten gelden, zonder de werkelijkheid aan de puur denk-

beeldige wereld van het onvoorwaardelijke, zichzelf-gelijke te meten, zonder de wereld te vervalsen door het getal, niet zou kunnen leven, – dat het opgeven van onware oordelen zou betekenen dat men het leven opgeeft, het leven ontkent. De onwaarheid erkennen als levensvoorwaarde: dat wil zonder twijfel zeggen dat we een riskant verzet bieden tegen de vertrouwde waardegevoelens; en een filosofie die dat waagt, situeert zich alleen daardoor al aan gene zijde van goed en kwaad.

5

Wat ertoe prikkelt de filosofen deels wantrouwend, deels spottend te bekijken, is niet dat men telkens weer ontdekt hoe onschuldig ze zijn – hoe vaak en gemakkelijk ze misgrijpen en zich vergissen, kortom hun kinderachtigheid en kinderlijkheid – maar dat het niet eerlijk genoeg bij hen toegaat: terwijl ze een hoop deugdzaam kabaal maken zodra het probleem van de waarachtigheid ook maar uit de verte wordt aangeroerd. Ze doen allemaal alsof ze hun eigenlijke opvattingen door de autonome ontwikkeling van een koele, zuivere, goddelijk onbezorgde dialectiek ontdekten en gerealiseerd hebben (in tegenstelling tot de mystici van alle rangen en standen die eerlijker zijn dan zij en onhandiger – zij hebben het over ‘inspiratie’ –): terwijl ze in wezen een geanticipeerde these, een inval, een ‘ingeving’, meestal een geabstraheerde en gezuiverde hartenwens, met achteraf gezochte argumenten verdedigen: – het zijn allen advocaten die niet zo willen heten, en voor het grootste deel zelfs listige pleitbezorgers van hun vooroordelen, die ze ‘waarheden’ dopen – en staan *zeer* ver van de gewetensmoed om dit, juist dit, zichzelf te bekennen; zeer ver van de goede smaak om dit ook moedig te verstaan te geven, hetzij om een vijand of vriend te waarschuwen, hetzij uit baldadigheid en zelfspot. De al even stijve als zedige tartufferie waarmee de oude Kant ons op de dialectische sluipwegen lokt die tot zijn ‘categorische imperatief’ leiden, of juist, verleiden – om dat schouwspel moeten wij, die er in onze verwendheid geen gering vermaak in scheppen de subtiele streken van oude moralisten en

zedenprekers eens goed van dichtbij te bekijken, glimlachen. Of zelfs de hocus-pocus in mathematische gedaante waarmee Spinoza zijn filosofie – ‘de liefde voor *zijn* wijsheid’ tenslotte, om dat woord correct en rechtvaardig te verklaren – als met brons pantserde en maskeerde, om daarmee bij voorbaat de aanvaller te ontmoedigen die deze onoverwinnelijke maagd en Pallas Athene een blik zou durven toewerpen: – hoeveel eigen timiditeit en kwetsbaarheid verraadt deze maskerade van een eenzelvige zieke!

6

Allengs is mij gebleken wat alle grote filosofieën tot nu toe zijn geweest: namelijk een zelfbekentenis van hun schepper, een soort ongewilde, onbewuste memoires; en ook dat in iedere filosofie de morele (of immorele) intenties de eigenlijke levenskiem vormden waaruit telkens de hele plant is gegroeid. Inderdaad, men doet er goed (en verstandig) aan om zich ter verklaring van de manier waarop de verst gezochte metafysische beweringen van een filosoof zijn ontstaan, altijd eerst af te vragen: op welke moraal stuurt het (stuurt *hij*–) aan? Ik geloof dan ook niet dat een ‘aandrift tot kennis’ de vader van de filosofie is, maar dat ook hier, als altijd, een andere aandrift het kennen (en het miskennen!) als instrument heeft gebruikt. Wie echter de fundamentele aandriften van de mens erop onderzoekt in hoeverre ze hier als *inspirerende* geniussen (of demonen en kobolden–) een rol kunnen hebben gespeeld, zal constateren dat ze alle al eens filosofie bedreven hebben, – en dat iedere afzonderlijke aandrift *zichzelf* maar al te graag als laatste doel van het bestaan en legitiem *meester* over alle overige aandriften wil opwerpen. Want iedere aandrift is heerszuchtig: en als *zodanig* tracht hij te filosoferen. – Toegegeven, bij de geleerden, de eigenlijke wetenschapsmensen, ligt het misschien anders – ‘beter’, zo men wil –, bij hen bestaat er misschien werkelijk iets als een aandrift tot kennis, een onafhankelijk uurwerkje dat er, mits goed opgewonden, dapper op los tikt, *zonder* dat de overige aandriften van de geleerde er wezenlijk deel aan hebben. De werkelijke ‘belangen’ van de geleerde liggen daarom gewoonlijk

heel ergens anders, bijvoorbeeld in zijn gezin, de geldwinning of de politiek; ja, het maakt bijna niets uit aan welke tak van wetenschap zijn machientje wordt gekoppeld, en of de ‘veelbelovende’ jonge werker zich tot een goed filoloog, een paddestoelenkenner of een chemicus ontwikkelt: – het *karakteriseert* hem niet, wat hij ook wordt. Omgekeerd heeft de filosoof in het geheel niets onpersoonlijks; en met name legt zijn moraal een beslist en beslissend getuigenis af van *wie hij is* – dat wil zeggen, in welke rangorde de diepste aandriften van zijn natuur zijn georganiseerd.

7

Wat kunnen filosofen toch kwaadaardig zijn! Ik ken niets venijnigers dan de grap die Epicurus zich tegen Plato en de platonici veroorloofde: hij noemde hen dionysiokolakes.⁴ Letterlijk en oppervlakkig genomen betekent dat ‘vleiers van Dionysius’, een tirannen-entourage van flikflooiers dus; maar het wil bovendien zeggen: ‘dat zijn allemaal *toneelspelers*, dat is allemaal even onecht’ (want dionysokolax was een populaire benaming voor de toneelspeler). En dat laatste is pas echt de kwaadaardigheid waarmee Epicurus Plato attaqueerde: hem ontstemden de verheven trant en de zucht om te imponeren waar Plato en zijn leerlingen zo goed in waren, – en waar Epicurus niet goed in was! hij, de oude schoolmeester van Samos, die in zijn tuintje in Athene verstopt zat en driehonderd boeken schreef, wie weet? misschien uit woe-de en eerzucht jegens Plato? – Het duurde honderd jaar eer Griekenland erachter kwam wie deze tuingod Epicurus was geweest. – Kwam het er wel achter? –

8

Elke filosofie kent een moment waarop de ‘overtuiging’ van de filosoof voor het voetlicht treedt: of, om het met de woorden van een oud mysteriespel te zeggen:

adventavit asinus
pulcher et fortissimus.⁵

‘Naar de natuur’ willen jullie *leven*? O nobele stoïcijnen, welk een bedriegerij van woorden! Denk je een wezen in als de natuur, mateloos verkwistend, mateloos onverschillig, doelloos en onverbiddelijk, zonder erbarmen of rechtvaardigheid, vruchtbaar en woest en ongewis tegelijk, denk je het indifferente zelf eens in als macht – hoe zouden jullie in overeenstemming met dit indifferente *kunnen* leven? Leven – is dat niet juist de wil anders te zijn dan deze natuur? Is leven niet taxeren, prefereren, onrechtvaardig zijn, begrensd zijn, different willen zijn? En als jullie imperatief ‘naar de natuur leven’ in laatste instantie zoveel betekent als ‘naar het leven leven’ – hoe zouden jullie dat dan *niet* kunnen? – Waartoe datgene wat jullie zelf zijn en moeten zijn tot principe verheffen? – In werkelijkheid ligt de zaak heel anders: terwijl jullie in verrukking de canon van jullie wet uit de natuur pretenderen op te maken, willen jullie het omgekeerde, jullie wonderlijke toneelspelers en zelfbedriegers! Jullie trots wil aan de natuur, zelfs de natuur, jullie moraal, jullie ideaal voorschrijven en opdringen, jullie eisen dat zij ‘naar de Stoa’ natuur is en zouden al het bestaande slechts naar jullie eigen beeld willen laten bestaan – als een enorme, eeuwige verheerlijking en generalisering van het stoïcisme! Met al jullie liefde voor de waarheid dwingen jullie jezelf zo lang, zo volhardend, zo hypnotisch-star tot een *onware*, want stoïcijnse kijk op de natuur, dat jullie haar niet anders meer kunnen zien, – en een afgrondelijke hoogmoed inspireert jullie ten slotte zelfs tot de krankzinnige hoop dat, *omdat* jullie erin slagen jezelf te tiranniseren – stoïcisme is zelftirannie –, ook de natuur zich zal laten tiranniseren: is de stoïcijn dan niet een *stuk* natuur?... Maar dit is een oude, eindeloze geschiedenis: wat indertijd met de stoïcijnen gebeurde gebeurt nu nog, zodra een filosofie maar in zichzelf begint te geloven. Zij scheidt de wereld altijd naar haar beeld, zij kan niet anders; filosofie is deze tirannieke aandrift zelf, de geestelijkste wil tot macht, tot ‘schepping van de wereld’, tot *causa prima*.⁶